

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҚИШЛОҚ ХҲЖАЛИГИ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ АГРАРУНИВЕРСИТЕТИ

“КЕЛИШИЛДИ”
Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлиги _____
“ ” _____ 2020 йил

**5411000-Мева-сабзавотчилик ва узумчилик
таълим йўналиши негизидаги:**

- 5A411003 — Узумчилик ва узумни дастлабки қайта ишлаш,
- 5A411002 — Мевачилик,
- 5A411702 — Субтропик ва цитрус мева экинлари,
- 5A411001 – Сабзавотчилик ва полизчилик,
- 5A411004 – Картошқачилик,
- 5A411701 – Ҳимояланган ер сабзавотчилиги

**магистратура мутахассисликларига қирувчилар учун махсус
(ихтисослик) фанларидан**

ДАСТУР

Тошкент – 2020 й.

Аннотация

Дастур 5А411003 – Узумчилик ва узумни дастлабки қайта ишлаш, 5А411002 – Мевачилик, 5А411702 – Субтропик ва цитрус мева экинлари, 5А411001 –Сабзавотчилик ва полизчилик, 5А411004 – Картошқачилик, 5А411701 – Ҳимояланган ер сабзавотчилиги мутахассисликларига кирувчилар учун 5411000-Мева-сабзавотчилик ва узумчилик таълим йўналишининг 2016-2017 ўқув йилида тасдиқланган ўқув режасидаги асосий фанлар асосида тузилган.

ТУЗУВЧИЛАР:

- И.Т.Нормуратов – ТошДАУ Мевачилик ва узумчилик кафедраси мудири, к.х.ф.д. профессор.
- Ж.Н.Файзиев – ТошДАУ Мевачилик ва узумчилик кафедраси к.х.ф.д. доценти.
- И.Ч.Намозов - ТошДАУ «Мевачилик ва узумчилик» кафедраси доценти, к.х.ф.ф.д. (PhD)
- М.Аманова - ТошДАУ Сабзавотчилик, полизчилик ва картошқачилик кафедраси мудири, к.х.ф.д. профессор.

Дастур Мева-сабзавотчилик ва узумчилик факультетининг 2020 йил 30 июндаги №11 сонли Кенгаши йиғилишида муҳокама қилинган ва тасдиқлашга тавсия этилган.

КИРИШ

5411000-Мева-сабзавотчилик ва узумчилик таълим йўналиши - Қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги соҳасидаги йўналиш бўлиб, у мева ва резаворлар, сабзавотлар, картошка ва полиз маҳсулотларининг келиб чиқиши, тарқалиш тарихи, халқ хўжалигидаги аҳамияти, кимёвий таркиби, ҳозирги ҳолати ва ривожланиш истиқболи ҳамда ташқи муҳит омилларига бўлган талаби ва соҳа истиқболини белгилашга, касбий кўникма, мутассаддилик қобилиятига йўналтирилган инсон фаолиятининг воситалари, усуллари, методлари ва услубларининг мажмуасини қамраб олади.

Таълим йўналиши негизидаги мутахассисликларнинг вазифаси – талабалар билимларини чуқурлаштириш ва боғ шароитида мевалар етиштиришнинг илгор ва инновацион технологиялари тўғрисида, мева ва узумларни аҳамияти, ташқи муҳит омилларига кўра гуруҳларга ажратиш, кўпайтириш усуллари, ўрганиш, ўсимликларни ўсиш ва ривожланиш босқичларини билиш меваларни уруғлари ҳамда кўчатлари тузилиши талабани ушбу фан бўйича олган назарий ва амалий билимларини курс иши ва битирув ишларини бажариш билан реал шароитида қўллаш бўйича кўникма ҳосил қилишдан иборатдир.

5411000-Мева-сабзавотчилик ва узумчилик таълим йўналиши негизидаги 5А411003 – Узумчилик ва узумни дастлабки қайта ишлаш, 5А411002 – Мевачилик, 5А411702 – Субтропик ва цитрус мева экинлари, 5А411001 –Сабзавотчилик ва полизчилик, 5А411004 – Картошқачилик, 5А411701 – Ҳимояланган ер сабзавотчилиги магистратура мутахассисликларига кирувчи талабалар учун таълим йўналиши ўқув режасига асосан 5 та ихтисослик фанлари бўйича: “Мевачилик”, “Узумчилик”, “Сабзавотчилик”, “Ҳимояланган ер сабзавотчилиги”, “Полизчилик” фанларидан тест саволлари шакллантирилган. Бу фанлар ўз негизида қамраб олинган маълумотлар қуйида батафсил келтирилган.

МЕВАЧИЛИК фани бўйича:

Мевачилик фани ва ўсимликшуносликнинг тармоги сифатида. Мевачилик фан ва тармоқ сифатида. Ўзбекистон Республикасида мева ва резавор мева ўсимликларини етиштиришни халқ хўжалигидаги аҳамияти. Мева боғларини давлатлараро ва китъалараро жойлашганлиги. Мевачиликнинг дунё бўйича аҳволи. Мевачиликнинг Ўзбекистондаги қисқача аҳволи ва ривожланиш истиқболлари. Мева ва резавор мева ўсимликларининг келиб чиқиши, ботаник таркиби ва биологик хусусиятлари. Мева ва резавор мева ўсимликларининг келиб чиқиши. Мева ва резавор мева ўсимликларининг морфо-биологик гуруҳлари. Уруғли, данакли, резавор, ёнгоқмевалар ва субтропик меваларнинг турлари ва ботаник номлари. Мева ва резавор мева ўсимликларининг ер устки қисми, ҳосилга кириши ва яшашига кўра гуруҳлаш. Мева ва резавор мева ўсимликларининг ташқи муҳит омилларига талаби. Мева ўсимликларининг

ташки мухит омилларига муносабати. Талабчанлиги, чидамлилиги, совукка бордошлиги, толерантлиги. Мухит шароитини ҳарорати, ёруглиги, ҳаво ва тупроқ намлигини, биологик омилларига муносабати.

Мева ва резавор мева усимликларини купайтиришни биологик асослари ва мева кўчатларини етиштириш. Мева ва резавор мева ўсимликларини жинсий (уругдан) ва жинсиз (вегетатив) йўл билан кўпайтириш. Мева кўчатзорини ахамияти, вазифалари, типлари ва асосий қисмлари. Мева дарахтлари учун асосий пайвандтаглар. Мевали экинлар кўчатини етиштириш усуллари. Мева кўчатзорини ахамияти, вазифалари, типлари ва асосий қисмлари. Кўчатларни етиштириш учун жой танлаш.

Мева боги барпо қилиш ва мева кўчатлари ўтказиш. Мева боги борпо қилиш учун жой танлаш ва бог майдонини ташкил қилиш. Мева турлари ва навларини танлаш ҳамда тур ва навига караб дарахтларни жойлаштириш усулини жорий қилиш. Бог мева дарахтларини жойлаштириш усуллари ва қатор ораларидан фойдаланиш. Бог участкасини режалаш. Богларни сугориш, ўғитлаш ва мулчалашнинг ахамияти.

Бог қатор ораларига ишлов бериш тизими. Богларда ерга ишлов бериш системаси. Бог қатор ораларидан фойдаланиш усуллари. Қоплама экинлар (сидератлар) ҳақида маълумот. Бегона ўтларга қарши курашишда гербецидлардан фойдаланиш. Богларни сугориш ва ўғитлаш усуллари ва меъёрлари.

Мева богида шакл бериш ва буташ усуллари. Мева дарахтларига шакл бериш ва буташнинг ахамиятли жихатларини, ҳосилдорликни ошириш омилларини урганиш. Мева дарахтларига шакл бериш усуллари. Мева ўсимликларини буташ даврлари ва техникаси. Палметга дарахтларига шакл бериш.

Резавор меваларнинг агротехник хусусиятлари. Резавор мева ўсимликларининг халқ хужалигидаги ахамияти. Кулупнай, кулупнайзорни парвариш қилиш, Малина, малиназорлар барпо қилиш ва Смородина (Қорагат)ни халқ хужалигидаги ахамияти ва истиқболлари. Резавор мевали богларни тоғли зоналарда барпо қилиш, богларни лойихалаш ва лойиха топширигини тузиш.

УЗУМЧИЛИК фани бўйича:

Узумчиликнинг ривожланиш тарихи, ҳозирги ҳолати, истиқболи ва ахамияти, узум морфологияси, биологияси ва анатомияси, узумни кўпайтириш усуллари, кўчатларини етиштириш технологияларининг ўзига хос хусусиятлари, узумни янги юқори ҳосилли нав намуналари тавсифи, экиш муддатлари ва усуллари, узум меваларининг кимёвий таркиби ва озикалик қийматини, узумнинг келиб чиқиш маконлари, филогенези ва антогенезини; узумни тупроқ шароитига кўра навларни жойлаштириш, ерни экишга тайёрлашни; узум кўчатларини экишга тайёрлаш ва экишни; узум кўчатини экиш калинлиги, озикланиш майдони ва юза бирлигидаги ўсимликлар сонини аниқлашни; ўсимликларни сугориш муддатлари, миқдори ва усуллари; токзорларни минерал ва органик ўғитлар билан

озиклантиришни; ток касалликлари ва зараркунандаларига қарши кимёвий ҳамда биологик усуллардан фойдаланиб курашишни; узум етиштиришдаги истиқболли технологияларини; узумчиликда селекция жараёнлари ва нав яратиш технологияларини; узумчиликда чатиштириш учун ота-она жуфтлари ва бирламчи материалларни тўплаш, ток тузилиши ва айрим ўсиш ҳамда ривожланиш жараёнларини биологиясини ҳамда ҳосилдорлиги аниқлаш; уларнинг биологик – морфологик таснифини билиш; ток навларини хўраки, кишмишбоп ва винобопларга ажратиш; узумни ўсиш фазалари ва даврлари ҳақида тушунча; ток ўсимликларни кўпайтиришнинг биологик асосларини ўзлаштиришни билиш керак.

САБЗАВОТЧИЛИК фани бўйича:

Сабзавотчиликнинг ҳозирги ҳолати ва истиқболи. Сабзавотчиликни мустақиллик йилларида жадал ривожланиш сабаблари. Сабзавотлар истеъмол қилинадиган қисми кимёвий таркибини ўзгаришига сабаблар ва улар таркиби сифатини яхшилаш усуллари. Сабзавотларни ботаник таърифи, ҳаётини давомийлигига келиб чиққан маконлари таъсири, озиқ-овқатга ишлатилиши бўйича гуруҳлаш. Мавжуд сабзавот экинлари морфологик ва ботаник тузилишларини ўрганишдан мақсад. Иссиқлик, ёруглик, намлик, тупроқ ва ҳаво озиқаси таъсирида ўсимликлар филогенезидаги ўзгаришлар. Ўсиш ва ривожланиш босқичларини ўтиши даврида ташқи муҳит таъсири. Ўсиш ва ривожланиш босқичларини (фазаларини) бир ва икки йиллик сабзавотларда ўтиши учун зарур бўладиган омиллар. Икки йиллик сабзавотларни ҳаётини биринчи йили гулпоя чиқариши ёки иккинчи йили гулпоя чиқармаслик сабаблари. Ривожланиши даврида ҳар икки тур, кўп йилликлар учун ёруглик ва кун узунлиги ҳамда ҳароратни таъсири. Тупроқ ва ҳаво намлигини ўсимликни ўсиш ва ривожланишига таъсири, ривожланиш босқичида намликка муносабати.

Ўсимлик вегетатив ва генератив органларини ҳосил қилишида, касаллик ҳамда қургоқчиликка чидамли бўлишида макро ва микро элементларни аҳамияти. NPK ларни тупроққа солиш муддатлари ва меъёрлари. Уларни уругидан ва вегетатив усулда кўпайтиришларнинг ижобий ва салбий томонлари. Вегетатив ҳамда генератив усулда кўпайтиришнинг аҳамияти, уругни экишга тайёрлаш усуллари.

Ўзбекистон иқлим шароитида сабзавотларни экиш муддатлари ва усуллари, уларни турли муддатларда экиш сабаблари. Эртаги сабзавотлар учун эгатни кузда тайёрлаб қўйиш. Шўрланган ерларни эртаги ва кечки сабзавотлар учун тайёрлашнинг фарқи. Томатдошларни аҳамияти, тарқалиши, ташқи муҳит омилларига муносабати ва кўпайтириш усуллари. Илдизмевалиларни аҳамияти, биологик хусусиятлари ва туманлаштирилган навлари. Сабзи, турп, ош лавлаги, ва бошқаларнинг келиб чиққан макони, ҳарорат, намлик ва тупроқ озиқасига муносабат ҳамда туманлаштирилган навлари. Ерни экишга тайёрлаш, экиш муддатлари, парвариш қилиш ва ҳосилни йиғиштириш. Пиёз, унинг турлари ва саримсоқни келиб чиқиши, тарқалиши, истеъмолдаги ва озиқ-овқат саноатидаги аҳамияти,

шифобахшлик хусусиятлари. Пиёзни алмашлаб экишдаги ўрни, ўтмишдош экинларга муносабатлар. Экиш нормаси, схемаси, чуқурлиги ва муддатлари. Бегона ўтларга қарши гербицидлар қўллаш. Қатор орасига ишлов бериш, сугоришларни уни ривожланишига кўра тўғри тақсимлаш. Саримсок етиштириш технологиясининг ўзига хос хусусиятлари.

Карам турларини фарқлари, кимёвий таркиби, иссиқлик, намлик, тупроқ ва ҳаво озикасига муносабати ҳамда уларни созлаш усуллари. Карамни алмашлаб экишдаги ўрни, ўтмишдош экинларга муносабати, экиш муддати, тупроқ озикасига талабчанлиги, экилиш қалинлиги. Оқбош ва гулкарамни эртаги ва кечки муддатларда етиштириш технологиясининг ўзига хос хусусиятлари. Бодринг ва сабзавот қовоқчалари биологияси, навлари, экиш муддатлари, схемаси. Бодрингни жадал технология асосида етиштиришнинг ва ҳосилини йиғиштиришнинг ўзига хос хусусиятлари. Бодринг ва сабзавотлар қовоқчаларини ўтмишдош экинларга муносабати, ерни экишга тайёрлаш, экиш муддатлари, уругни экишга тайёрлаш, ягона қилиш, қаторлар орасига ишлов бериш, озиклантириш.

ПОЛИЗЧИЛИК фани бўйича:

Полизчиликнинг ҳозирги аҳволи ва ривожланиш истиқболлари Полиз экинларини халқ хўжалигидаги аҳамияти. Полиз экинларини саноат даражасида етиштириладиган туманлари. Ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган полиз экинлари турлари, хиллари ва навлари. Навларнинг тупроқ-иқлим шароитига талаби. Кўпайтиришни интенсив усуллари. Стандарт навларини тавсифи. Полиз экинларини келиб чиқиш ватани, ботаник белгилари, ҳаётини давомийлиги, истеъмол қилинадиган органлари, ишлаб чиқариш ҳамда бошқа белгиларига кўра классификацияси ва уларини гуруҳларга бўлиш.

Полиз экинларини морфо-биологик хусусиятлари ва етиштириш технологияси. Қовун етиштириш технологияси, экиш усуллари ва муддатлари, парваришлаш, касаллик ва зараркунандаларига қарши курашиш, ҳосилни йиғиб олиш. Тарвуз етиштириш технологияси, экиш усуллари ва муддатлари, парваришлаш, касаллик ва зараркунандаларига қарши курашиш, ҳосилни йиғиб олиш. Қовоқ етиштириш технологияси, экиш усуллари ва муддатлари, парваришлаш, касаллик ва зараркунандаларига қарши курашиш, ҳосилни йиғиб олиш. Полиз экинлар кўчатларини етиштиришни замонавий технологияси. Нав танлаш. Тупроқни тайёрлаш, участкани режалаш, бегона ўтларга қарши курашиш, сугориш, ўғитлаш ва тупроқни юмшатиш. Полиз экинларини қатор ораларига ишлов бериш тизими. Ерга ишлов бериш. Бегона ўтларга қарши курашишда гербецидлардан фойдаланиш. Полиз экинларни сугориш ва ўғитлаш усуллари ва меъёрлари. Ҳосилни йиғиб-териби олиш муддати уларнинг тури ва нав хусусиятларига, маҳсулотга қўйиладиган талабга ва улар қандай мақсадларда фойдаланилишига қараб белгилаш.

ҲИМОЯЛАНГАН ЕР САБЗАВОТЧИЛИГИ фани бўйича:

Мамлакатимизда аҳолини сабзавот маҳсулотлари билан узлуксиз таъминлашни аҳамияти. Сабзавотчиликни тармогини ривожлантириш борасида олиб борилаётган ислохотлар, ҳукуматимиз фармонлари ва қарорлари. «Ҳимояланган жой» ва «Ҳимояланган жой сабзавотчилиги» тармоғи ҳақида тушунча, уни аҳамияти. Фаннинг мақсади ва вазифаси. Ҳимоя қилинган жойларда етиштириладиган сабзавотларни илмий асосланган истеъмол қилиш меъёрлари. Чет давлатларда ва Ўзбекистонда Ҳимояланган жой сабзавотчилигини аҳволи ва уни ривожланиши. Ёруғликнинг аҳамияти ва иссиқхона сабзавот ўсимликларининг унга бўлагна талаби. Ёруғлик ўсимликлар учун энергия берувчи манба ҳисобланади. Таркибида хлорофил бўлган яшил ўсимликлар нурли энергия ёрдамида органик моддаларни яратиш, тўплаш қобилятига эга. У ўз навбатида ҳосилни шакллантиришни таъминлайди. Ёруғлик яна нафас олиш транспирацияси ва моддалар ҳаракати учун сарфланадиган энергия манбаи ҳисобланади. Ҳимояланган ер иншоотларини қоплашда фойдаланиладиган ёруғликни ўтказувчи материаллар ва уларга қўйиладиган талаблар. Ҳимоя қилинган жой сабзавотчилигида қўлланиладиган ойналар, уларнинг тавсифи. Турли ойналарнинг кўринадиган, ультрабинафша ва инфрақизил нурларни ўтказиш қобиляти. Ойнанинг салбий ва ижобий хусусиятлари. Парник ва иссиқхоналарни қоплашда қўлланиладиган ойналар. Янги истиқболли ёруғлик ўтказувчан материаллар. Ярим қаттиқ ва рулон шаклидаги стеклопластик, улардан фойдаланиш. Полимер материалларни механик, физик хусусиятлари.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Тошкент, “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 56 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 47 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 485 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик-ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 103 б.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги ПФ-4947-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда
6. И.А.Каримов «Эришилган ютуқларини мустаҳкамлаб янги марралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим», "Қишлоқ ҳаёти газетаси", Тошкент 2006й. 14 феврал

7. Қишлоқ хўжалигида ислохатларни чуқурлаштиришга доир қонун ва меъёрий ҳужжатлар туплами. I-II томлар, Муаллифлар жамоаси, Тошкент, "Шарқ" нашриёт матбаа концерни. 1998 й.
8. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида экиш учун тавсия этилган қишлоқ хўжалиги экинлари «Давлат Реестри» Тошкент 2006й.
9. Литтл Т., Хиллз Ф. қишлоқ хўжалиги дала тажрибалари. Колос, 1989, 319 б. Ўқув қўлланма.
10. Максимов В.Н. Биология фанида кўп омиллик тажриба. Москва. 1989, 279 б. Ўқув қўлланма.
11. Перегудов В.Н. Хосил ашёларини статистик ишлов бериш йўллари услубияти. Москва, Колос, 1988. Ўқув қўлланма.
12. . Морозова Ғ.С, - "Виноградарство с основами ампелографии" Москва ВО "Агропромиздат", 1997.
13. Темуров Ш.С. – "Узумчилик" Тошкент 2002..
14. Бўриев Х.Ч. – "Хавоскор богбонларга қўлланма" Тошкент 2002.
15. www.gov.uz- Ўзбекистон Республикаси ҳукумат портали.
16. www.lex.uz- Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
17. [http://www. Agron. planning/](http://www.Agron.planning/).
18. <http://www.bfpais.ru>. Плодоводство и виноградарство
19. http://asiaxx.narod.ru/map_admin.htm. Сайт о плодоводство, виноградарство, бахчеводство Казахстана, Киргизии, Таджикистана, Туркмении и Узбекистана.
20. <http://www.CNSHB.ru>. Плодоводство Узбекистана.
21. <http://uzbekistan.uzpak.uz/F53.html>. Сады Узбекистана.
22. Остонақулов Т.Э. Зуев В.И. Қодирхўжаев О.Қ. Сабзавотчилик Т., "Н.Доба" 2009. (дарслик).
23. Зуев В.И., Атаходжаев А.А., Қодирхўжаев О., Асатов Ш.И., Ақромов У.И. Ҳимояланган жой сабзавотчилиги. Т., "Иқтисод-молия" 2014. (дарслик).
24. Зуев В.И., Абдуллаев А.Ғ. Сабзавот экинлари ва уларни етиштириш технологияси. Т., «Ўзбекистон», 1997. (дарслик).
25. Зуев В.И., Бўриев Х.Ч. Қодирхўжаев О.Қ. Азимов Б.Б. Картошқачилик Т., «Ғофур Ғулом номли нашриёт-матбаа ижодий уйи », 2016. (дарслик).
26. Бўриев Х.Ч, Зуев В.И., Қодирхўжаев О.Қ., Мухамедов М.М. «Очик жойда сабзавот экинлари етиштиришнинг прогрессив технологиялари» Т., "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" 2002. (дарслик).
27. Азимов Б.Ж., Бўриев Ҳ.Ч. Сабзавот экинлари биологияси. Т., «ЎЗМЕДИН» 2002.
28. Нуриддинов А.А., Боқиев А.Б., Бақурас Н.С ва б. Сабзавотчилик, полизчилик ва картошқачилик справочниги. Т. 1987.